

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(398)

В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко

ЕСТЕТИКА ВІЗАНТІЙСЬКОГО ПРИДВОРНОГО ЦЕРЕМОНІАЛУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНЦЕПЦІЇ ПОТЕСТАРНОЇ ІМАГОЛОГІЇ

У статті розглянуто естетичний аспект візантійського церемоніалу на основі методологічних підходів потестарної імагології. Охарактеризовано когнітивні можливості потестарної імагології при вивченні феномену влади. З'ясовано зміст провідних функцій системи придворних ритуалів. Особлива увага приділяється вербальним і предметним потестарним символам. Висвітлено елементи церемоній і ритуалів, які утверджували сакральний характер влади візантійського імператора. Проаналізовано естетику візуальних і слухових компонентів придворних церемоній. Встановлено характер емоційних реакцій об'єктів церемоніалу.

Ключові слова: естетика, церемоніал, ритуал, потестарна імагологія, образ влади, василевс, емоції.

Візантійський придворний церемоніал віддавна привертає увагу фахівців з різних галузей гуманітаристики. Медієвісти ще в ХІХ столітті сформулювали основи теорії імператорської влади у Візантії, дали ґрунтовну характеристику її соціальним, політичним і релігійним підставам. Історики встановили генезу імператорської влади у Другому Римі та її символику. Зовнішні атрибути імператорської влади у Візантії були предметом аналізу культурологів, мистецтвознавців, релігієзнавців. Нагромаджено значний комплекс знань про візантійський придворний церемоніал. Водночас, процес поглиблення знань з політичної історії Візантійської імперії триває. Нині дослідження в цій сфері здійснюються на основі синтезу дослідницьких практик і методологічних підходів різних наук. Саме завдяки поєднанню таких наук, як політологія, історія, державознавство, право й іміджологія виникла унікальна методологія й напрям сучасної історіографії – потестарна імагологія.

Предметним полем досліджень для потестарної імагології є образи влади, які розглядаються як комунікативний аспект влади. Історики, що працюють у галузі потестарної імагології, передусім, досліджують різні образи влади як унікальне спілкування, під час якого відбувається визнання або заперечення легітимності існуючої системи політичної організації суспільства. В пануючих образах влади вміщуються ідеали правління, іншими словами – чого хочуть, або чого не бажають від правителя як панівні групи, так і пригноблені класи й верстви. Звісно, такого роду спілкування можливе, переважно в символічній формі, особливо ж, у межах середньовічної християнської культури. Російський представник потестарної імагології С. В. Санніков визначає «потестарний символ» «... як створюваний і підтримуваний суспільством (нормами звичаєвого права) умовний образ, відрізняючий знак, який використовується в особливому процедурному порядку, і який представляє собою видиме, або чутне культурно-ціннісне утворення (якому суб'єкт права надає особливий смисл, пов'язаний з відносинами влади й підкорення в соціальній ієрархії), виступаючі засобом легітимації верховної влади» [14, с.64].

Світ образів влади й політичних символів, практично, безмежний. Тут можна виділити «...як створені людиною тексти, зображення, ритуали й артефакти, так і природні (але, звісно, осмислені культурою) елементи ландшафту, тварини, птахи, рослини й навіть... небесні світила» [5, с.19].

Засобами комунікації влади й народу в середньовічній Європі, й, зокрема у Візантії, були крім окремих ритуалів, зображень та предметів, складні, урочисті й піднесені церемонії.

Візантійські церемонії вражали сучасників, особливо, іноземців, а після падіння імперії, зазнали рецепції в придворній культурі багатьох країн. Отож, поява нового дослідницького підходу зумовлює наукову актуальність візантійського церемоніалу. Нова методологія потестарної імагології дає можливість глибше його проаналізувати й істотно удосконалити історичну реконструкцію системи державної влади Візантії.

Візантійський церемоніал детально описаний російським істориком Д. Ф. Беляєвим ще наприкінці XIX ст. [1] Багато уваги характеристиці придворному церемоніалові «Імперії ромейв» в пізньому середньовіччі приділяє М. А. Поляковська [12]. Про політичний зміст придворних церемоній писав відомий візантиніст А. П. Каждан [7]. А югославський вчений Г. А. Острогорський ґрунтовно проаналізував еволюцію церемонії коронації василевса упродовж трьох історичних періодів Візантійської імперії [11]. Приклади застосування методології потестарної імагології для аналізу системи владних відносин містяться у працях російських істориків М. А. Бойцова [5; 6] і С. В. Саннікова [13; 14].

Уважне вивчення робіт відомих дослідників візантійського церемоніалу наводить на думку про необхідність більшої уваги до його естетичного аспекту. Адже краса й довершеність ритуалу має емоційну реакцію учасників і глядачів, з допомогою якої відбувається закріплення образу влади. Таким чином, об'єктом нашої розвідки буде візантійський церемоніал, а предметом – естетична складова церемоніалу у формуванні образів влади. Мета роботи – вивчити вплив естетичних аспектів церемоніалу на закріплення й поширення образу влади серед підданих. Для досягнення мети ми наміряємося охарактеризувати деякі церемонії візантійського двору, виявити провідну місію візантійського церемоніалу, з'ясувати специфіку естетики візуальних, слухових та інших компонентів візантійського церемоніалу та їх вплив на емоції й почуття учасників і глядачів з допомогою методології потестарної імагології.

Згідно з сучасним науковим баченням, церемоніал є усталеною системою ритуалів презентації влади, яка упродовж тривалого часу набула рис традиційності. На території всієї Європи палацовий церемоніал містив як елементи Давнього Риму, так й елементи християнства, а в Західній Європі – ще й германські компоненти. Аналізуючи візантійський церемоніал як форму презентації влади, можна виявити в ньому цілу низку функцій: політичну, ідеологічну, соціальну, морально-етичну, а також й естетичну. Крім цього, як стверджував Л. П. Карсавін: «З розкриттям символу й пошуком його поєднується відчуття чогось таємничого, містичного, і сам символ набуває містичного характеру» [9, с.163].

Репрезентація візантійського імператора у складних придворних церемоніях за тисячолітню історію імперії набула великого розмаїття форм. Марк Блок писав: «...люди вірили, що священні дії, предмети й особи не тільки володіють владою над загробним світом, але й наділені силою, здатною впливати на хід подій у світі земному; силу цю люди уявляли собі так конкретно, що навіть міркували про її вагу» [4, с.151]. Візантиністи ще в XIX ст. встановили, що церемоніал був спрямований на утвердження ідеї величчя імперії й торжества імператорської влади, він формував уявлення про харизматичний ідеал правителя. Ці політичні функції виконувалися церемоніалом незалежно від того, який саме вид церемонії здійснювався (коронація, звичайний «вихід» імператора, весілля, прийом іноземних послів, участь у богослужінні). Церемоніал значною мірою був спрямований на те, щоб утвердити сакральний образ влади, акцентувати увагу на тому, що імператор наділений невидимими зв'язками з трансцендентним і займає проміжне місце між Богом і своїми підданими. За словами М. В. Бібікова, візантійські імператори «... для своїх сучасників і потомків були носіями ідеї, влади – сакральної, божественної, святої; носіями ідеї влади великих василевсів» [3, с.51].

Вже церемонія коронації була спрямована на формування сакрального образу імператора. Ритуал помазання миром і виголошення хором «Свят !» й «Аксіос !» виражав набуття імператором у результаті проведення церемонії коронації унікальних владних рис та особливої місії. Щоденне повторювання інших ритуалів сприяло формуванню міфічного ставлення до імператорської влади й до самої імперії. Можна стверджувати, що у

візантійському церемоніалі політична функція підноситься до міфологічного й релігійного рівня. А. П. Каждан стверджував: «Василевс – сакральна фігура, його житло – священний палац, його одяг, як і палац – священний. Золото й особливо пурпур служили символами величі імператора; він сидів на пурпурових подушках, підписувався пурпуровим чорнилом, і тільки він один міг одягати пурпурові чобітки. Поява государя перед натовпом перетворювалася в обряд: заздалегідь передбачалось, де мають стояти зустрічаючі його городяни та якими саме славослів'ями вони повинні його вітати. Культ імператора складав один із суттєвих елементів державної релігії» [7, с.105]. Відповідно, імператор, традиційно зображався з німбом над головою, що означало вічність його існування як ідеї, як сили [8, с.155].

Візантійський імператор виконував три функції: репрезентативну, екзекутивну й адміністративно-законодавчу. Василевс, передусім, виконував репрезентативну місію – представляти всю Візантійську імперію. Матеріально-чуттєвий образ імператора мав символізувати приховану силу держави. Увесь комплекс ритулів був спрямований на те, щоб піддані відчували містичний зв'язок імператора з Господом. Його постать постійно підносила над простими смертними: під час церемонії прийому послів він сидів на троні висотою близько двох метрів, або між колонами наче статуя.

Слід зазначити, що образ василевса як живого бога доповнювався елементами християнського смирення. Так, під час церемоній, одягнений в урочистий одяг і в короні, василевс крім потестарного символу «держави» у правій руці, у лівій тримав «акакій» – шовковий мішечок з пилом, який символізував тлінність буття. Про смерть імператорові нагадував також і звичай невдовзі після сходження на престол вибирати собі мармур для саркофага. Хроністи повідомляють про випадки, коли після військової перемоги василевс повертався до столиці, але тріумфальну ходу війська очолював не імператор на колісниці, запряженій білими кіньми, а ікона Богоматері, яку везли на цій колісниці. Мешканці Константинополя уславляли Богородицю, яка, як вони вважали, забезпечила перемогу імператорському війську. Крім цього, імператори мусили щороку, наслідуючи Христа, здійснювати обряд омовіння ніг кільком столичним жебракам. Загалом, придворні церемонії були розраховані, передусім на почуття захоплення і здивування, але провідним в церемоніях була репрезентація василевса як верховне начало з сакральними рисами [15, с.18-19].

Візантиністи вирізняють вербальні потестарні символи, зокрема, прикметники при згадуванні імператора в актах, в панегіриках, в церковних здравицях, в акламаціях «партій цирку» на іподромі, чи в театрі [2]. Так, епітетом «сонце» василевса підносили на космічний рівень.

Крім цього, функціонував обширний комплекс предметних потестарних символів – екстер'єру та інтер'єру палацу, королівського штандарту, урочистого одягу, трону і т.п.

Звісно, особливе місце серед потестарних символів Візантії відводилось процесуальним символам – церемоніям. Візантійський церемоніал відтворював традиційну для християнського світогляду ієрархічність буття: василевс – аристократично-бюрократична, церковна й військова еліта – піддані. Представники еліти були діючими персонажами всіх церемоній, що створювало враження співучасті в здійсненні влади сакральним правителем. У зв'язку з цим еліта чітко відмежовувалася від простого народу – підданих, яким відводилась роль глядача придворних церемоній. У церемоніалі глядачі повинні були виражати піднесені емоції й захват своїми криками під час імператорських виходів тощо. «Соціальне призначення церемоніалу полягало в тому, що він створював відчуття стабільності й упевненості в могутності правителя й імперії, гармонії в стосунках держави й церкви, єднання василевса й підданого йому народу», – підкреслює М. А. Поляковська [12, с.23].

Морально-етична функція візантійських придворних церемоній полягала у формуванні відповідних норм поведінки та ідеалу «високого стилю» стосунків і спілкування. Крім цього, яскрава святковість церемоніальних ритуалів зумовлювала гармонізацію

духовного світу глядачів-підданих, викликала піднесені, світлі почуття довіри до світу й до людей. Велике значення мала сімейна складова церемоніалу. Участь у церемоніях імператриці й дітей імператора сприяла формуванню відчуття причетності до великої родини імперії в усіх глядачів. Важливим також було утвердження християнських сімейних цінностей і високого статусу візантійської родини.

Велич і естетична довершеність візантійського церемоніалу вражали варварських правителів Західної Європи. Кожен з них мріяв про те, щоб візантійський імператор як дарунок і вияв особливої милості надіслав корону, скіпетр, царський одяг, чи звання патриція. Про естетику церемоніалу М. А. Поляковська зазначала: «В культурі Візантійської імперії такий її сегмент, як церемоніал, мав величезне естетичне наповнення. Багатоцвіття парадних одягів, блиск золота в численних прикрасах і в декорі приміщень палацу і церков, музика і святковий спів, сяйво світла – все це створювало незвичайної сили естетичний вплив. Архітектура імператорських палаців і храмів, фрески й мозаїки, декоративні шовкові завіси, були чудовим тлом церемоніальним спектаклям. Святкова риторика включала слово як засіб впливу на аудиторію. Словесна естетика енкоміїв здійснювала вплив як на глядачів, так і на учасників ритуалу. Церемоніальне видовище було зорієнтоване на якість співзвуччя в його сприйнятті всіма свідками. Це співзвуччя сприйняття церемоніального дійства мало відображати гармонійну структуру світу» [12, с.24].

Щоправда, важливим є й те, що для візантійців було «красивим», тобто, якими були уявлення «ромеїв» про естетичне. Так, М. Блок зазначав, що візантійці насміхалися над церемонією миропомазання папою римським імператора Карла Великого. У IX ст. для них в цьому величому обрядові не було нічого піднесеного [4, с.139]. Миропомазання вперше стало елементом візантійської церемонії коронації лише у 1204 р. при коронації Феодора I Ласкаріса, засновника Нікейської імперії [11, с.39]. Щоправда, Б. А. Успенський, зазначає, що у Візантії миропомазання запроваджується в церемонію коронації василевса від середини IX до середини X ст. Константинопольський патріарх, який здійснював цей ритуал, таким чином уподібнювався папі римському [16, с.26]. Варто наголосити, що церемонія миропомазання василевса не означала «таїнства», як це пізніше було в Московії [17, с.15].

Естетичність церемоній означає їх красу, довершеність, гармонію, органічність, які викликають у глядачів, як і в самих учасників дійства особливі почуття піднесення, захоплення, радості й розчулення. В імператорських церемоніях присутні сприймали як красу, передусім, розкіш, багатство, блиск, пишність, що для простого смертного було абсолютно недоступним. З такої краси візантійці отримували захопливе відчуття божественної недосяжності імператора. Розкіш золота й дорогоцінного каміння утверджувала враження непорушності влади василевса. Так, Д. Ф. Беляєв наголошує, що навіть при простих, ділових прийомах послів під час щоденних виходів василевс сидів на кріслі, оббитому шовком або оксамитом пурпурового кольору, ліворуч від трону, одягнений в плащ, обшитий золотою каймою. Коли слід було посилити урочистість церемонії імператор виходив у так званій простій короні – «кесарикії» з діамантами та перлами і в золототканому плащі, оздобленому по краях перлами й дорогоцінним камінням [1, с.20-21].

Наймасовішим церемоніальним актом був парастасіс, що мав вигляд організованого шикування архонтів по рангах перед імператором. Під час цієї церемонії василевсові представлявся увесь корпус придворних чиновників. З допомогою цього дійства демонструвалася стабільність і ґрунтовність усієї системи управління імперією. Естетичними засобами церемонії були симетрія рядів, кольорова гама вбрання чиновників, звукова гармонія.

Псевдо-Кодін так описує хід церемонії парастасіса. У парадному залі Влахернського палацу – триклінії, де на троні сидів василевс, очікуючи початку церемонії, перебували три архонти, які виконували функції розпорядників палацового церемоніалу: протовестіарит двору, великий етеріарх і примікірій двору. Саме вони мали забезпечити хід церемонії: вхід повільним темпом до триклінії відокремлених груп архонтів і шикування їх, згідно зі статусом групи в ієрархії рангів і чинів.

Розпочинав дійство протовестіарит двору. Йому надавалося право, як найголовнішому з розпорядників, запросити до триклінія архонтів найвищого рангу (деспотів, севастократорів і кесарів). Наступну групу архонтів запрошував вже нижчий за рангом розпорядник – великий етеріарх. За його закликком до триклінія входили й шикувалися архонти вищого рангу першого розряду. А примікірій двору мав право запросити групу архонтів нижчих рангів першого розряду.

Стрункі ряди архонтів перед василевсом вирізнялися парадним одягом і особливими головними уборами. По формі й оздобленню головного убора, кольору й декору вбрання можна було безпомилково визначити статусну групу й ранг чиновника. Чітке розмежування й поєднання кольорів у рядах архонтів створювало неповторне візуальне враження, яке доповнювалося слуховими асоціаціями. Вся церемонія парастасіса проходила в строгому мовчанні. Повільне переміщення архонтів по триклінію, урочиста тиша під час дійства посилювали «священну магію моменту». Навіть ритуал передачі до рук василевса жезладиканікія відбувався в повній тиші. Його вносив до триклінія і вручав імператорові великий примікірій. Тільки після цього до триклінія запрошувалися чиновники другого розряду архонтів. Під час церемонії парастасіса часто відбувався прийом іноземних послів. Їх вводили, у залежності від значимості для василевса, або після другої групи, або після третьої. Це робилося для створення відповідного враження в послів, щоб вони могли відчутти особливу харизму імператора ромеїв [12, с.250].

На думку М. А. Поляковської: «У будь-якому варіанті церемонія парастасіса була підкорена ідеї таксиса (порядку). Загальний малюнок ритуалу, закладений у церемоніальному дійстві, був по-суті справи неодмінним правилом, азбукою ритуальної поведінки архонтів. Усі сценарії «театру влади» мусили проходити в строгій відповідності з регламентом – так, як вчора, позавчора, рік, десять і більше років тому. Таксис відповідав політичній ідеології з її концептом одвічності імперії та імператорської влади. Композиційним центром церемонії парастасіса був імператор: в межах «сценарного поля» все було сфокусоване на фігуру василевса. Парастасіс, будучи самостійною церемонією, міг бути також складовою частиною любого ритуалу, центром якого був василевс. Шиккування по рангах всього корпусу архонтів покликане було демонструвати непохитність влади імператора» [12, с.254].

Особливе місце в «церемоніальному спектаклі» відводилося музиці. Згідно з методологією потестарної імагології, саме музика забезпечувала репрезентативні слухові враження задля створення божественного образу василевса. Більшість придворних церемоній передбачали використання музики, як інструментальної (орган, цимбали, труби, флейти), так і співу, або їх поєднання. Щоправда, інструментальна музика застосовувалася під час церемоній, які відбувалися за межами храму. Кракти, псалти, маїстори виконували величальні пісні, гімни, акламації. Для цього їх об'єднували в хори. Акламації на честь імператора називались «поліхронії», тобто, «многоліття». Якщо кракти – це непрофесійні співаки, яких набирали з числа придворних, то псалти були спеціально навченими співаками, з яких склалися хори духовенства. Їм доручались для виконання такі акламації як евфимії («прославляння»). Хором керували протопсалт, або доместик хору. Учасники церемоній не тільки насолоджувалися звуками музики і співу, але мали можливість споглядати ефектне видовище святково вбраних співаків.

Не останнє місце в естетиці візантійських церемоній відводилося запахам. М. А. Бойцов зазначав з цього приводу: «З фігурою властителя пов'язані зовсім особливі запахи: вони оточують кожного, хто входить в палац, ними просякнута імператорська грамота, їх уловлюють свідки святкової царської процесії» [6, с.15]. «Фіміам» назавжди увійшов у світову культуру з образом візантійського василевса. «Курити фіміам» означало прославляти імператора. Упродовж тисячолітньої історії Візантії традиція окурювати у спеціальних курильницях ароматичних речовин ладану, мірри, кориці, лаврового листа, шишок піній, мигдальної олії, наряду під час різноманітних церемоній залишалася незмінною.

Олія для лампад, що освітлювала палати палацу, або приміщення храму під час церемоній також містила ароматичні речовини, що створювало так званий «палацовий аромат». Так, у храмі св. Софії під час свят запалювали сотні лампад, які поширювали особливий аромат. Крім цього, під час низки придворних церемоній застосовувалося кадіння. У підвішену на кількох ланцюжках металеву чашу вкладали тліюче вугілля, ладан та інші ароматичні речовини і спеціальний службовець обходив палати, де відбувалася церемонія, обдаючи присутніх димом з неповторним ароматом. Приємний, неземний аромат викликав відчуття присутності потойбічного, що посилювало враження божественності влади василевса.

Сила римських, згодом і візантійських потестарних традицій була настільки потужною, що, за словами С. В. Саннікова: «...аналіз потестарно-правової символіки германських «варварських королівств» дає численні свідчення рецепції римської потестарної символіки, синтезу римських і германських потестарних символів, а також еволюції ряду давньогерманських культурно-символічних комплексів, які супроводжували становлення ранніх форм королівської влади в германських народів» [17, с.65].

Свідчення про враження естетикою придворних церемоній у Константинополі містяться в творах Ліутпранда Кремонського. Ось, як він у своєму «Антоподосісі» передає діалог імператора Льва VI Філософа з начальником в'язниці: «... Чи знайомий тобі імператор Лев ? «Як, каже той, – можу я пізнати того, кого ніколи толком не бачив і не зміг запам'ятати ? Адже він виходить до народу, що буває доволі рідко, – я, вглядаючись здалеку, бо ближче не можу, бачу якесь чудесне явлення, але не людину...» [10, с.21].

Ліутпранд Кремонський, оповідаючи про своє перебування в Константинополі в якості посла короля італійського Беренгарія не стримується від таких слів як «нечуваний і дивовижний прийом», або «приміщення дивовижної величини і краси... Магнавра» [10, с.106].

Далі йде відомий опис прийому в Магнаврі імператором Костянтином Багрянородним Ліутпранда як посла: «... Перед імператорським тронем стояло бронзове, але позолочене дерево, на гілках якого сиділи птахи різних видів, теж бронзові з позолотою, які співали на різні голоси, згідно зі своєю пташиною породою. Імператорський же трон був збудований настільки мистецьки, що однієї миті здавався низьким, а наступної – вищим, а слідом за тим – піднесеним; [трон цей] як ніби охороняли величезного розміру леви, не знаю з бронзи чи з дерева, але покриті золотом; вони били хвостами об землю і, роззявивши пащу, рухливими язиками видавали рикання. І, ось спираючись на плечі 2-х євнухів, я був введений туди перед лико імператора. Коли при моїй появі леви зарикали, а птахи защебетали, згідно зі своєю породою, я не злякався й не здивувався, бо був оповіщений про все це тими, хто добре це знав. Отож, тричі поклонившись імператорові, я підняв голову й побачив того, кого раніш бачив сидячим на невеликому підвищенні, сидячим майже під самою стелею залу й одягненим в інший одяг. Як це сталося я не міг збагнути...» [10, с.107-108]. Ліутпранд Кремонський був запрошений на церемонію роздачі імператором грошей і подарунків чинам імперії. Цей ритуал справив на лангобардського історика велике враження. Але для нас важливим є те, що імператор Костянтин Багрянородний не втримався, щоб не запитати посла, чи подобається йому така церемонія ? [10, с.110] Тобто, василевси прекрасно розуміли основну місію естетики придворного церемоніалу – вплив на емоції глядача, або учасника церемонії.

Отже, візантійський придворний церемоніал був важливим компонентом системи імператорської влади. З його допомогою виконувалася репрезентативна функція василевса. Церемоніал був покликаний сформулювати враження величі й торжества імператорської влади, а також її сакрального характеру. Візуальна композиція системи придворних ритуалів вирізнялася гармонією ліній, колориту вбрання, ритмікою зміни елементів. Залучення музики й ароматів під час церемоній доповнювало й посилювало їх візуальну красу, забезпечувало емоційне сприйняття традиційних ритуалів і з допомогою емоційних реакцій утверджувало надлюдський і містичний образ влади.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Беляев Д. Ф. Byzantina. Очерки, материалы и заметки по византийским древностям. Книга II. Ежедневные и воскресные приемы византийских царей и праздничные выходы ихъ въ храм св. Софии въ IX – X в. – С.- Петербургъ. Типография И.Н. Скороходова (Ндеждинская, 43), 1893. – 372 с.
2. Бибииков М. В. «Блеск и нищета» василевсов: структура и семиотика власти Византии / М. В. Бибииков. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.km.ru/referats/15E0EAF01BD24599AF1D9B3C86604612>
3. Бибииков М. В. «Великие василевсы» Византийской империи: к изучению идеологии и эмблематики сакрализации власти / М. В. Бибииков // Священное тело короля: Ритуалы и мифология власти / [отв. ред. Н.А. Хачатурян]; Ин-т всеобщ. истории РАН; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: Наука, 2006. – 484 с. – С.29 – 51.
4. Блок М. Короли-чудотворцы. Очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространенных преимущественно во Франции и Англии. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1998. – 712 с.
5. Бойцов М. А. Величие и смирение. Очерки политического символизма в средневековой Европе / М. А. Бойцов. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – 550 с.
6. Бойцов М. А. Что такое потестарная имагология ? / М. А. Бойцов // Власть и образ: очерки потестарной имагологии. – СПб.: Алетейя, 2010. – 384 с. – С. 5 – 37.
7. Каждан А. П. Византийская культура (X – XII вв.) / А. П. Каждан. – СПб.: Алетейя, 2006. – 280 с.
8. Канторович Э. Х. Два тела короля. Исследование по средневековой политической теологии / Э. Х. Канторович. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2015. – 752 с.
9. Карсавин Л.П. Символизм мышления и идея миропорядка в средние века (XII – XIII века) / Л. П. Карсавин. // Монашество в средние века. – М.: Высшая школа, 1992. – 178 с. – С.158–175.
10. Лиутпранд Кремонский. Антоподосис; Книга об Оттоне; Отчет о посольстве в Константинополь / Кремонский Лиутпранд. – М.: «SPSL» - «Русская панорама», 2006. – 192 с.
11. Острогорский Г. А. Эволюция византийского обряда коронавания / Г. А. Острогорский. // Византия, Южные славяне и Древняя Русь, Западная Европа: Искусств и культура. М., 1973. С. 38. Прим. 26
12. Поляковская М. А. Церемония парастасиса как форма репрезентации власти василевса / М. А. Поляковская. // Античная древность и средние века. 2014. Вып.42. – С.247 – 254.
13. Санников С. В. Образы королевской власти эпохи Великого переселения народов в западноевропейской историографии VI века: монография / С. В. Санников. – Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2011. – 212 с.
14. Санников С. В. Образы королевской власти эпохи Великого переселения народов в раннесредневековой западноевропейской историографии: монография / С. В. Санников. – Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2009. – 216 с.
15. Уортман Р. С. Сценарии власти. Мифы и церемонии русской монархии / Р. С. Уортман // (Материалы и исследования по истории русской культуры. Вып.8). – М.: ОГИ, 2002. – Т.1: От Петра Великого до смерти Николая I. – 608 с.
16. Успенский Б. А. Царь и император: Помазание на царство и семантика монарших титулов / Б. А. Успенский. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 144 с.
17. Успенский Б. А. Царь и патриарх: харизма власти в России (Византийская модель и ее русское переосмысление) / Б. А. Успенский. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1998. – 680 с.

Гордиенко В. В., Гордиенко Г. М. Естетика византийського придворного церемониала через призму концепції потестарної имагології.

В статті розглянуто естетичний аспект византийського церемониала на основі методологічних підходів потестарної имагології. Охарактеризовано когнітивні можливості потестарної имагології при вивченні феномена влади. Виявлено зміст керівних функцій системи придворних ритуалів. Особливу увагу приділено вербальним і предметним потестарним символам. Розглянуто елементи церемоній і ритуалів, які підтверджували сакральний характер влади византийського імператора. Проаналізовано естетику візуальних і слухових компонентів придворних церемоній. Визначено характер емоціональних реакцій об'єктів церемониала.

Ключеві слова: естетика, церемоніал, ритуал, потестарної имагологія, образ влади, василевс, емоції.

Hordiyenko V. V, Hordiyenko G.M. Aesthetics of byzantine court nobility in the light of potestary imagology conception.

In this article aesthetic aspect of Byzantine court nobility on the basis of potestary imagology methodological approaches has been considered. The cognitive possibilities of potestary imagology in the study of the phenomenon of power has been described. The content of the system of court rituals leading functions has been clarified. Particular attention is paid to potestary verbal and objects` symbols. Elements of ceremonies and rituals that affirm the sacred character of the power of the Byzantine emperor has been illuminated. Aesthetics of court ceremonies visual and acoustic components has been analyzed. The character of the nobility objects` emotional responses has been defined.

Key words: aesthetics, nobility, ritual, potestary imagology, authorities image, basileus, emotions.

УДК 94(470+571):94(560)[«1945/...»

З.В. Священко

ПОЛІТИКА СРСР ЩОДО ТУРЕЧЧИНИ ТА ІРАНУ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

В статті досліджено особливості політики СРСР щодо Туреччини та Ірану після Другої світової війни в контексті геополітичних устремлінь Радянського Союзу: бажання отримати бази в Туреччині і в Середземному морі, і доступ до нафти в Ірані. Автор аналізує особливості перебігу конфлікту СРСР і Туреччини, звертаючи увагу на маніпуляцію радянською стороною правом вірменського і грузинського народів на самовизначення та становищем курдів у Туреччині. Наголошується на ролі США і Великобританії, які сформували єдину позицію щодо Туреччини, протистояти котрій СРСР було б неможливо. Також наголошується, що найгостріша політична боротьба в Ірані розгорнулася навколо питання виведення окупаційних військ. Радянський Союз вирішив використати азербайджанський і курдський національні рухи для встановлення свого впливу в країні. Зроблено висновок, що радянська політика в Туреччині та Ірані зазнала провалу, але суттєво вплинула на стосунки між СРСР і недавніми західними союзниками.

Ключові слова: Туреччина, Іран, СРСР, курдський рух, конфлікт, геополітика.

Перемога над нацистською Німеччиною і Японією зробили СРСР великою державою, вершителем світового порядку поряд із США і Великобританією. Й. Сталін і його оточення